

למשמעה ולמעמדה התחבירי של 'הנה' בעברית המקראית*

1. דברי פתיחה

המלה המקראית השכיחה 'הנה' העסיקה הרבה מילונאים, מדקדקים וחוקרים, מימי הביניים ועד ימינו. היא מזדמנת במקרא — בצורתה הגרודה ובתוספת כינויים חבורים, ללא וי"ו לפנייה ובתוספת וי"ו כזאת ('והנה') — למעלה מאלף פעמים. שכיחותה המרובה במקרא לא מנעה את גסיסתה בעברית הבתר-מקראית, עד שנתבטל רישומה ברבדים שונים של הלשון בשל הצטמקות השימוש בה, או אף בשל ביטולו לחלוטין. רק משהזריחו מחדש סופרי ההשכלה את שְמֵשָׁה של לשון המקרא, העלו חיזוריהם אחר סממני סגנון מקראיים מובהקים את קרנה של 'הנה', וזו חזרה לשמש בלשוננו, גם אם לא באותו היקף ולא תמיד באותו תפקיד, שנודעו לה בתקופת המקרא.

בשל הניתוק שחל ברצף השימוש ב'הנה', התקשו חוקרי הלשון לעמוד על תפקידה המקורי בעברית, וייחסו לה משמעים רבים במילונים ובדקדוקים של לשון המקרא. מובן, שהמשמעים הרבים שנתלו בה הולידו גם קביעות שונות של מעמדים תחביריים למלה זו.

ריבוי המשמעים שתלו ב'הנה' הושפע גם מן העובדה, שעם שקיעתה לא קמה תחתיה מלה חילופית — כדרך שאירע להרבה מלים מקראיות, שפינו את מקומן למלים אחרות בלשון חז"ל. הסתלקותה הותירה למעשה חלל ריק בלשון. אך לומדי המקרא לא הכירו בחלל זה, והוא נתמלא אצלם, כביכול, על-ידי צירופים ומבנים שונים, שנדמו להם כיורשי 'הנה' ברבדי העברית שלאחר המקרא. כך לקתה 'הנה' ביתר ובחסר. "זיכור" אותה בהרבה ממה שלא היה בה, ולא ראו בה כל מה שהיה בה מלכתחילה, ואולי אף את עיקר מה שהיה בה.

2. תפישתה של 'הנה' במחקרים אחרים

לא נוכל לסקור כאן את שפע העניינים וההשערות, שהעלו החוקרים באשר לשימושי 'הנה'. מכולם למדנו, גם כשלא סברנו ולא קיבלנו. את קצתם נזכיר, רק כדי להראות, שכל השערה או תפישה לבדד עם פסוקיה תשכון ובאחרות לא תתחשב. כך למשל: הקביעה שהעלה F.I. Andersen, שפסוקי 'הנה' הינם ממאפייני דיווחי חלום בעברית המקראית,¹ וודאי שהיא נכונה ומאוששת על-ידי פסוקים לא מעטים, כגון:

* נוסח אנגלי של מאמר זה הופיע, בשינויים, ב-133–154 (1986), *Scripta Hierosolymitana* 31
1 F.I. Andersen, *The Sentence in Biblical Hebrew*, The Hague: Mouton 1974, p. 95

'בחלמי הנני עמד על-שפת היאר' (בר' מא: יז). אך קביעה זו אינה אומרת דבר על מעמדה של 'הנה'. זאת ועוד: מה בין קביעה זו לבין תפישתו של י' בלאו, הרואה דוגמה זו במסגרת שאינה מוגבלת לדיווחי חלום דווקא? בלאו דן בכמה פרסומים בהופעותיה של (ו)הנה' בעברית המקראית, כשהיא חוצצת בין אדברביאל לשאר המשפט.² חציצה זו מהווה אמצעי הפרדה או חיבור בין שני החלקים. לשיטתו, משמש האדברביאל במקרים אלה נושא פסיכולוגי של המשפט (כך 'בחלמי', בבר' מא: יז) ויתרת המשפט — נושא פסיכולוגי (כך 'נאני' עמד על-שפת היאר', שם). תיאור זה יכול להלום מלכתחילה רק מקרים, שבהם באה 'הנה' אחר אדברביאל, בין שהאדברביאל הוא צירוף-יחס, דוגמת 'בחלמי', או 'לעת ערב והנה בלהה' (יש' יז: יד), ובין שהאדברביאל הוא תואר-פועל או מלת-חיבור, כגון 'עתה', בהקשר דוגמת 'ועתה הנה צעקת בני-ישראל באה אלי' (שמ' ג: ט), וכגון 'גם', בהקשר דוגמת 'גם הנה עבדך יעקב אחרינו' (בר' לב: כא).

הצעה זו, לראות באדברביאלים מסוג זה, הבאים לפני 'הנה', נושאים פסיכולוגיים של המשפט — אפשר שלא הכול יסכימו עמה. אך בין כך ובין כך אין היא מתיימרת להתייחס לכלל הופעותיה של 'הנה' בלשון.³ מתפישו זה עולה, שתפקידה של 'הנה' במקרים שזמן הטיפוס הנזכר הוא להרחיק את האדברביאל משארית המשפט, ולהקהות על-ידי כך את הקונטראסט שבין המבנה הפסיכולוגי של המשפט לבין המבנה הדקדוקי שלו. תפקיד זה קשור וודאי למעמד האוגד, שייחסו חוקרים, כמו א' בנרוד, ל'הנה' בחלק מהופעותיה, כגון: 'וגם-דמו הנה נדרש' (בר' מב: כב).⁴ ושוב יש לומר, כי ראיית 'הנה' כאוגד, במובן הרגיל של מונח זה, היינו כתחליף לאוגד פרונומינאלי, לא תוכל לפרנס אלא חלק קטן מהופעותיה של 'הנה'. יתר על כן: להלן נטען, שהשימוש ב'הנה' כאוגד נולד מהמרת כינוי פרונומינאלי נושאי ב'הנה' — מצב שאפשר להדגימו בפסוק כגון 'וימצאהו איש והנה תעה בשדה' (בר' לז: טו).

בניגוד לחוקרים שהוזכרו, שהתמקדו מלכתחילה כל אחד באספקט אחד של השימוש ב'הנה', שאותו הם ביקשו להאיר, הפליגו אחרים בשימושים רבים ומגוונים שהציעו ל'הנה'. כזה הוא, למשל, אופי הדיון של Dennis J. McCarthy בשימושי 'הנה'.⁵ לשיטתו מציגה 'הנה' לעתים התרגשות והשתוממות, לעתים סיבה ולעתים

2 ראה: י' בלאו, 'תואר-פועל כנושאים וכנושאים הגיוניים ודקדוקיים בעברית', לשוננו כ (תשט"ז), עמ' 30–40, ובמיוחד עמ' 32–33; J. Blau, 'Adverbia als psychologische und grammatische Subjekte/Praedikate im Bibelhebräisch', VT 9 (1959), pp. 130–137; J. Blau, *An Adverbial Construction in Hebrew and Arabic* (Sentence Adverbials in Frontal Position Separated from the Rest of the Sentence), Jerusalem 1977, § 1:4 (pp. 18–22) (5–6); §§ 2:1:1–2:1:2 (pp. 18–22).

3 וראה בפתיחת המבוא לספרו של בלאו, הנזכר בהערה 2, פריט אחרון, שם בתחילת סעיף 1:1 מדובר במפורש על בדיקת טיפוס מיוחד של מבנה אדברביאלי בעברית ובערבית. וברור, שפסוקי (ו)הנה' ששולבו בדיון הינם כאלה, המתאימים מלכתחילה למבנה המשמש כנושא המחקר.

4 ראה: א' בנרוד, לשון מקרא ולשון חכמים, ב, תל-אביב תשל"א, עמ' 552–554.

5 Dennis J. McCarthy, 'The Uses of *w^hinnēh* in Biblical Hebrew', *Biblica* 61 (1980), pp.

הזדמנות המעוררת לפעולה, לעתים תנאי ופעמים ויתור, פעמים תכלית, עתים תוצאה ולפעמים ניגודים. כל אחד מ"תפקידיה" מודגם על-ידי מספר פסוקים, וביניהם לא מעט מקרים שנאנסו להדגים אחת מן הקטגוריות הנזכרות, כשבאותה מידה – ואולי אף במידה מרובה יותר של הצדקה – אפשר היה לזווגם עם קטגוריה אחרת. כך למשל מדגים המחבר את 'הנהגה' הפותחת סיבה על-ידי הפסוק 'וישב ראובן אל-הבור והנה אין-יוסף בבור ויקרע את-בגדיו' (בר' לז: כט), וכך הוא מפרשו: 'כיוון שאין יוסף בבור, הוא קרע את בגדיו'. לשיטתו נראה, שהקשר הסיבתי בין 'אין יוסף בבור' לבין 'ויקרע את-בגדיו' נעוץ במלה 'והנהגה', בעוד שקשר סיבתי זה נובע באמת מסדר האירועים ומקשירת שני המשפטים במשפט מחובר אחד. המשפט 'וישב ראובן אל-הבור והנה אין-יוסף בבור' שלם הוא מצד מבנהו התחבירי ואינו מחייב כל המשך, ולכך כיוונו גם בעלי הטעמים בציינם אתנחתא במלה 'בבור'. לפיכך, אין לראות ב'והנהגה' ציון סיבה למה שאירע אחר-כך, אלא ציון הפתעה, תפקיד המצוי באוסף התפקידים שהעמיד המחבר. דוגמה זו לא ללמד על עצמה בלבד יצאה, אלא על השיטה כולה: תחילה מפזרים "תפקידים" בשיטת "תפסת מרובה", ואחר-כך מתקזרים אחר דוגמות חלשות, שתיענינה ללחצים ותשתדכנה עם הקטגוריה שלא נמצא לה גואל. קשה להשתחרר מן הרושם, שה"עושר" המוצג בדרך זו שמור למציג לרעתו, וזאת אפילו היינו מוצאים, שכל הדוגמות שהובאו לכל "תפקיד" מתפרשות מרצון ולא מאונס בפירוש המתאים אותן לתפקיד המוצע ל'הנהגה'.

גישה רצינית יותר מתגלה אצל Adele Berlin, המקדישה למונח 'הנהגה' ולשימושי שני סעיפים בספרה, העוסק בפואטיקה ואינטרפרטציה של הסיפור המקראי.⁶ כמה נקודות בדיונה ראויות לתשומת לב ועשויות לקדם אותנו בהבנת מעמדה של 'הנהגה'. היא רואה ב'הנהגה', בחלק מהופעותיה, מלה המסיטה את התמונה מזווית-הראייה של המספר אל זווית-הראייה של דמות המתפקדת בסיפור. כך למשל בשמ"א יט: יג מודיענו המספר: 'ותקח מיכל את-התרפים ותשם אל-המטה ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד'; אבל, מה שהקדים המספר להודיע לקורא, אינו ידוע עדיין למלאכי שאול, המתפקדים בסיפור. ולכשהם מתוודעים לעובדה זו, נמסר הדבר על-ידי פסוק-והנהגה. כך בפסוק טז, שם: 'ויבאו המלאכים והנה התרפים אל-המטה וכביר העזים מראשתיו'. במקרים אחרים יש 'הנהגה' באה להציג דמות חדשה, או תמונה חדשה בסצינה נמשכת. משמעה אז: 'באותה שעה', 'באותו רגע'. כך למשל בבמ' כה:ה-ו: 'ויאמר משה אל-שפטי ישראל: הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור. והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל-אחיו את-המדינית...'. ברלין מצביעה גם על תפקידיה של 'הנהגה' כפותחת דיבור ישיר, ורואה בה, בעקבות אנדרסן,⁷ מלה המפנה תשומת-לב. הבחנותיה של ברלין נכונות הן; אך בהיות גישתה ספרותית ולא בלשנית, לא נתנה דעתה לשאלת המעמד התחבירי של 'הנהגה'. יתר על כן: היא אף לא חשה,

6 Adele Berlin, *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative (Bible and Literature Series, 9)*, Wiltshire 1983, pp. 62–63; 91–95. תודתי לדידי, ד"ר יאיר וקובין, על שהפנה את תשומת לבי לספר זה.

7 בחיבור הנזכר בהערה 1 לעיל, עמ' 94.

שלמעשה גם כש'הנה' מציגה תפנית בזווית-הראייה של הסיפור, וכיוצא בזה בהציגה דמות חדשה או תמונה חדשה בסיפור, אין היא אלא מלה המפנה תשומת-לב. ואם-כן, מה שגדמו לברלין כשלושה שימושים של 'הנה', אינם אלא אחד. כללו של דבר: דרך העיון במחקרים השונים, שהוקדשו לשימושיה של 'הנה' בעברית המקראית, נתגבשה דעתנו, שיש למצוא מכנה משותף, שיהלום עד כמה שאפשר את כל השימושים שהוצעו למלה זו. שכן מצאנו, שאף-על-פי שהמחקרים השונים האירו צדדים חשובים בשימושי 'הנה', אין רובם יוצאים מגדר פרטים התואמים פסוקים מסוימים, ולכלל גיבוש תמונה אחידה ומזהה של השימוש ב'הנה' בעברית המקראית לא הגיעו, וממילא לא יכלו להצביע על מעמדה התחבירי. מבחינה זו עדיין תִּקְפִּים היום הדברים שכתב לפני קרוב לשש מאות שנה ר' יצחק בן משה הלוי, הוא פְּרופֶּטִי דוֹרְאָן, הוא ה'אֶפֹּדִי', בסיכום דיונו ב'הִנֵּה' ו'הֵן' בספרו 'מעשה אֶפֶד' (חובר בשנת קס"ג): 'והמדקקים לא כתבו בשימוש המלות האלה מה שראוי להשגיח אליו'.⁸ אף דרכו של האֶפֹּדִי כתיאור שימושיה של 'והנה' איננה כוללת. שכן הוא מבדיל בין "'הנה' שהוא התחלת דברים' לבין 'מה שיבא ממנו בהמשך דברים',⁹ ואנו סבורים, שמעמד אחד ל'הנה' בשני המצבים. אך בכל-זאת, דומה אני, שביסוד דבריו — שעוד נזדקק להם — מונחת תפיסה נכונה של מעמדה של 'הנה'.

3. 'הנה' בעברית החדשה

בטרם ניגש לבדיקת שימושיה ומעמדה התחבירי של 'הנה' בעברית המקראית, לפי תפישתנו, נקדים ונעיר: הקורא במקרא בן זמננו, שהעברית החדשה היא לו שפת-אם, נוטה מבלי משים לייחס ל'הנה' שבמקרא את שימושיה ומעמדה התחבירי, כפי שהם באים לידי ביטוי בעברית החדשה (גישה מוטעית זו מיושמת, כמובן, לא רק לגבי 'הנה'). דרך זו מובילה בהכרח להצגת דמיון בשימושי 'הנה' בין שתי שכבות הלשון. ברור הוא, שיש לכודד את העיון בכל אחת מן השכבות, והשוואת שתי התמונות הסינכרוניות שתתקבלנה עשויה להצביע על שוני שחל במעמדה התחבירי של 'הנה', ממה שהיה בעברית המקראית למה שהוא בימינו.

3.1. בעברית החדשה יכולה 'הנה' לעמוד כנשוא במשפט, כדרכם של אדברביאליים המציינים מקום, כגון: 'פה', 'כאן', 'שם'. הווי אומר: 'הנה הבית' = 'כאן הבית', ובשני המשפטים הנשוא הוא 'הנה'/'כאן'. אך יושם נא לב לעובדה, ש'הנה' נבדלת מ'פה', 'כאן', 'שם', בשני עניינים: (א) 'הנה' כנשוא אדברביאלי חייבת לבוא לפני הנושא: 'הנה הבית', אך לא *'הבית הנה'; ואילו האדברביאליים האחרים המציינים מקום — מקומם במשפט חופשי: 'כאן הבית' / 'הבית כאן'; 'שם הבית' / 'הבית שם'. (ב) 'פה', 'כאן', 'שם' משמשות לא רק כנשואים אדברביאליים, אלא אף

8 'מעשה אֶפֶד' לר' יצחק דוראן, המכונה פריפט דוראן הלוי, וין ה'תרכ"ה (מחדש על-ידי 'מקור', ירושלים תש"ל), עמ' 169.

כתיאורים במשפטים פועליים, כגון: 'ישבתי פה/ כאן/ שם'. לעומתן לא נמצא *'שבתי הנה'. כמו כן, שימושה של 'הנה' במשפט פועלי הוא נדיר יחסית, ומותנה שוב בהקדמתה אל לפני עיקרי המשפט — 'הנה ישבתי'. ודוק, כי במשפטים כאלה אין 'הנה' מציינת מקום, אלא משמרת את משמעה המקראי, שיתברר בהמשך.

3.2. ייחודי שימוש אלה של 'הנה', בהשוואה ל'פה', 'כאן', 'שם', לא צמחו במסגרת העברית החדשה, אלא הם מורשה מן העברית המקראית, שאף בה (ו)הנה' לעולם פותחת מבע. כגון: 'הנה האש והעצים' (בר' כב:ז); 'הנה אשתך' (בר' יב:יט); והיפוך הסדר הזה מנוע: *'האש והעצים הנה'; *'אשתך הנה'.¹⁰ מאידך, נמצא במקרא משפטים כגון: 'שבו־לכם פה עם־החמור' (בר' כב:ה), ואילו *'שבו לכם הנה עם החמור' — מנוע!

4. 'הנה' בעברית המקראית

4.1. למרות שבגישה סינכרונית אל העברית החדשה יש הצדקה לראות בצירופים כגון 'הנה הבית' יחס פרדיקטיבי בין 'הנה' כנשוא אדברפיאלי לבין האיבר האחר כנושא, סבורים אנו, שאין זה מעמדה ההיסטורי של 'הנה' בעברית המקראית. נאמנים לשיטתנו, המבקשת לראות את מכלול שימושיה של 'הנה' בעברית המקראית בראייה אחת כוללת, לא נוכל לייחס ל'הנה' במשפטים מינימאליים — כגון 'הנה האש והעצים' (בר' כב:ז) — מעמד של נשוא, שכן מעמד זה לא יהלום את 'הנה' בכל סוגי המשפטים, שבהם היא משמשת במקרא. והרי עובדה היא, ש'הנה' באה במקרא לא רק במשפטים מינימאליים מן הסוג שהוזכר, אלא אף במשפטים — או ליתר דיוק: לפני משפטים — ש'הנה' איננה יכולה להיחשב כמרכיב ביחס הפרדיקטיבי שבהם. כאלה הם בראש ובראשונה כל המשפטים הפועליים הפותחים ב'הנה', כגון: 'ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דָּבַר' (יה' יד:י); 'ויאמר הנה חלום חלמתי' (שו' ז:יג) ורבים כמותם. אך 'הנה' קודמת גם למשפטים שמנייים שלמים. כך למשל תמצא כנגד 'ועתה הנה אשתך קח ולך' (בר' יב:יט) את 'אך הנה אשתך היא, ואיך אמרת אחתי הוא' (בר' כו:ט). המשפט השמני השלם 'אשתך היא', שאחרי 'הנה', מזמין אותנו לקרוא שוב את הפסוק המקביל שהוזכר, והפעם בהקשרו המלא, כך (בר' יב:יח-יט): 'ויקרא פרעה לאברם, ויאמר: מה־זאת

10 מסופק הוא מעמדה של 'הנה' כאיוב ט:יט: 'אם־לכֹּחַ אֶמִּיץ הִנֵּה ואם־למשפט מי יועִידֵנִי'. אפשר, שיש כאן הופעה חריגה של 'הנה' בסוף מבע: 'אם לכת אמיץ — הנה'; אך גם אם כך הוא, הרי לדעתנו נובע המעמד הסיפתי של 'הנה' מאליפטיות שחלה באפורוסים של משפט התנאי הראשון, היינו: 'אם לכת אמיץ — הנה [אני]'. כלומר: 'הנה' = 'הנני!'. אין להתעלם גם מן האפשרות, שהפסוק נפגע על־ידי הפלוגרפיה, ועל כן יש לגרוס: 'אם לכת — אמיץ הִנֵּה; ואם למשפט — מי יועִידֵנִי?'. פירושו של רש"י על אתר מכוון לאפשרות כזאת. יושם אל לב, שבצירוף כגון 'אמיץ הִנֵּה' אין 'הנה' האלמנט העומד במעמד הסיפתי, אלא כינוי־הגוף שביהנה' הוא העומד במעמד זה. תן דעתך לגלגולים המולידים את הצירוף הנדון: 'הנה! הוא אמיץ' < 'הנה! אמיץ הוא' < 'אמיץ הנה הוא' < 'אמיץ הנה', ואכמ"ל.

עשית לי? למה לא־הגדת לי כי אשתך הָאָה? למה אמרת אחתי הָאָה? ואקח אתה לי לאשה. ועתה, הנה! אשתך [היא]! קח ולך!'. אמור מעתה: 'הנה' מציגה משפט או פסוקית, ואיננה חלק ממנו. כאשר בא אחריה איבר בודד, יש להתייחס אליו כאל מלת־משפט, היינו: משפט חד־איברי.

נחזק קביעה זו בדוגמה נוספת: במל"א יח: ז–יב מזדמן כמה פעמים הצירוף 'הנה אליהו'. נבדוק אותו בהקשריו: (11) ויהיה עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו'. כאן קודמת 'הנה' למשפט שמני שלם: 'אליהו לקראתו'.¹¹ ההמשך: ' (21) ויַפְרֶהוּ [עבדיהו את אליהו] ויפל על־פניו ויאמר: האתה זה אדני אליהו? (ח) ויאמר לו: אני! לך אמר לאדניך: הנה אליהו'. הקורא יטעה, אם יבין את הצירוף כבעברית החדשה, היינו: 'הנה (= כאן) אליהו'; שכן המרחק הגאוגרפי שבין מקומו של אחאב לבין מקומו של אליהו, עם שאינו רב, בכל־זאת איננו בגדר 'כאן', כפי שעולה מן ההמשך: (ט) ויאמר [עבדיהו]: מה חטאתי, כי־אתה נתן את־עבדך ביד־אחאב להמיתני?...? (יא) ועתה אתה אִמְרָ: לך אמר לאדניך: הנה אליהו, (יב) והיה אני אלך מאתך ורוח ה' ישאך על אשר לא־אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני... (טו) ויאמר אליהו: חי ה' צבאות אשר עמדתי לפניו, כי היום אראה אליו'. סיום הסיפור — (טז) וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגדלו, וילך אחאב לקראת אליהו' — מחזיר אותנו אל תחילתו (ז) והנה אליהו לקראתו, ומלמדנו כי 'לך אמר לאדניך: הנה אליהו (ח)' = '...הנה אליהו [לקראתך]'. מצאנו שוב, שיש לקרוא: 'הנה! אליהו! ו'אליהו' — משפט חד־איברי הוא.

4.2. משפטים חד־איבריים מביעים לעתים קרובות אקסיסטנציאליות, כפי שציינ רבין,¹² ואפשר שיבואו גם ללא 'הנה' לפניהם. כך למשל: 'ותקרא [עתליה]: קשר! קשר!' (מל"ב יא: יד); ומשפט זה יכול היה לבוא גם בתוספת 'הנה', כך: 'ותקרא: הנה! קשר!'. ודוק! אקסיסטנציאליות קשורה תמיד במקום, ועל־כן פסוקים חד־איבריים כמו 'אשתך!' (בר' יב: יט); 'אליהו!' (מל"א יח: ח, יא) ורבים כמותם, מעצם היותם פסוקים אקסיסטנציאליים נתפסים הם — גם כבואם ללא 'הנה' — בַּהוֹרָא: 'אשתך נמצאת כאן'; 'אליהו בקרבת מקום'. משנסמכה 'הנה' לפסוקים חד־איבריים כאלה, ומשאיבדה את תוכנה העצמאי ולא עמדו על תפקידה המקורי, וכיוון שמשפטים חד־איבריים אינם בגדר נורמה שכחה כלשון, חִבְרוּ כָל הַגּוֹרָמִים הַלָלוּ וְהִסְפִּיגוּ לַתּוֹךְ 'הנה' את הלוקאטיביות, שמעיקרה היא חלק מן האקסיסטנציאליות של הפסוק החד־איברי הסמוך. אלה תולדות השימוש ב'הנה' כנשוא אדרביאלי בעברית החדשה, אך לא כאלה הם פני הדברים בעברית המקראית.

11 השימוש ב'הנה' במשפט זה ודומיו, כמוהו כשימוש ב־ **فَإِذَا** במשפט כגון: **حَرَجْتُ** **فَإِذَا** **رَبِّي** **بِالْبَابِ**. על שימושיה של **فَإِذَا** **الْفَجَائِيَّة** ראה W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*³, Cambridge 1967, vol. 1 §362, p. 284a; vol. 2, §56, p. 157d; §187, p. 345c. אך תן דעתך לכך, שאין ההקבלה בין 'הנה' ובין **فَإِذَا** תופסת בכל המבנים המקראיים שנדונו על־ידינו.

12 ח' רבין, תחביר לשון המקרא (ערך לפי הרצאות: ש' שקולניקוב), ירושלים (אקדמון) 1963, עמ' 75.

4.3. הניתוח שהעלינו יתאים גם להופעותיה של 'הנה' הדבוקה לכינוי גוף ראשון, היינו: 'הנני!', 'כש'הנני' בא כמבע שלם. 'הנני!' / 'הנה!' אליהו! — דין אחד להם. כך למשל: 'ויאמר ישראל אל-יוסף: הלוא אחיך רעים בשכם, לָךְ ואשלחך אליהם. ויאמר לו: הנני!' (בר' לז:יג). יוסף מביע את נכונותו לשליחות על-ידי משפט חד-איברי: 'אני!'. כיוון שמוקדמת ל'אני' 'הנה', כמו פעמים הרבה לפני משפטים חד-איבריים, הריהו מתאחות ל'הנני'. המשמע הלוקאלי שבאקסיסטנציאליות הוא המביע את הנכונות (readiness), ואין הוא נעוץ ב'הנה', אלא בכינוי העומד כמשפט חד-איברי. והשווה ל'הנני!' את: 'ויאמרו עבדי-המלך אל-המלך: ככל אשר-יבחר אדני המלך, הנה! עבדיך!' (שמ"ב טו:טו).

4.4. למדנו עד כאן, שיש לראות ב'הנה' אלמנט העומד לפני המשפט ואינו חלק ממנו. המשפט עצמו, הבא אחרי 'הנה', עשוי להיות כל משפט אפשרי בלשון. ראינו אחרי 'הנה' משפטים רגילים — פועליים ושמניים — ומשפטים חד-איבריים. לאלה יש להוסיף גם משפטים חסרים, כגון: 'ויאמרו אליו: איה שרה אשתך? ויאמר: הנה! [היא] באהל' (בר' יח:ט); כיוצא בזה: 'קום רד לקראת אחאב מלך-ישראל אשר בשמרון, הנה! [הוא] בכרם נבות' (מל"א כא:יח). יש ליתן את הדעת לכך, שמקרים אלה מונעים מלכתחילה את האפשרות לראות ב'הנה' נושא אדברביאלי, שכן 'באהל' ו'בכרם נבות' בוודאי אינם נושאים.

כיוון שניתלת הנושא במשפטים כאלה אפשרית אך לא הכרחית, מוצאים אנו זה כנגד זה הקבלות כגון: 'וירא את-כספו והנה-הוא בפי אמתחתו' (בר' מב:כז) / '...הושב כספי וגם הנה באמתחתי' (שם, כח). כיוצא בזה לפני כינוני: '...וגם הנה-הוא יצא לקראתך...' (שמ' ד: יד) / '...לך אל-פרעה בבקר הנה יצא המימה...' (שמ' ז:טו). העובדה, שהפסוקים החסרים נושא אחרי 'הנה' זכו ל"תיקונים" המשלימים כינוי נושאי (וראה קיטל—קאהלה בביבליה—הבראיקה לבר' מב:כח ולשמ' ז:טו), מלמדת שהיעדרו של הכינוי הנושאי אינו נוח לקורא במקרא בן-זמננו, ואין תימה בכך, שהוא מנסה לתלות את תפקיד הכינוי הנושאי באלמנט כלשהו, שיוכל "לספוג" אותו. על-כן, כשמזדמן לקורא הביטוי הסינתטי 'הנו', במקום הביטוי האנליטי 'הנה הוא' — וקורא זה גם חש אי-בהירות באשר למשמעה ולתפקידה של 'הנה' — עשוי הוא להתעלם מן הסינתטיות שבביטוי ולתפוס את 'הנו' כתחליף לכינוי נושאי. נדגים את דברינו: הקורא בן-זמננו יבין את הפסוק 'ויבא [בלעם] אליו [אל בלק] והנו נצב על-עלתו ושירי מואב אתו' (במ' כג:יז) כאילו היה כתוב בו: 'ויבא אליו והוא נצב על-עלתו'. לידו 'הנו' = כינוי נושאי = 'והוא', ואין הוא חש כאן בקיומה של 'הנה', כדרך שהוא חש בה בפסוק המקביל לפסוקנו: 'וישב אליו והנה נצב על-עלתו הוא וכל-שרי מואב' (במ' כג:ו). קיומו העצמאי של הכינוי הנושאי כאן אינו מאפשר לקורא להתעלם מקיומה של 'הנה', בעוד שבבמ' כג:יז בלע, כביכול, הכינוי הנושאי את 'הנה', ולא נודע לקורא כי באה אל קרבו. מי שתפס את 'הנו' ככינוי נושאי במקרא פתח לפניו פתח לשמש כאוגד בעברית החדשה, במשפטים כגון: 'צה"ל הינו (=הוא) גוף ממלכתי'. סבורים אנו, שהדרך שהובילה את 'הנו' למעמד זה נסללה על-ידי אנלוגיה פשוטה, שגרסה: אם כינוי פרונמינאלי ('הוא') משמש כמעמד כפול — נושא או אוגד — הרי תחליפו

'הנה' בתפקיד אחד (נושא) יוכל להחליפו גם בתפקיד השני (אוגד). כך הוכשרה 'הנה' הדבוקה לכינוי (הנה, הָנָה וכד') לשמש לא רק כנושא, אלא אף כאוגד. אנלוגיה זו פעלה בעברית החדשה, אך יש להיזהר מלייחס אותה ואת תוצאותיה לעברית המקראית.

5. דרך התפתחות השימוש ב'הנה' בעברית המקראית

ראינו, כי למרות שהשימוש ב'הנה' התחדש בעברית החדשה מכוח שימושה בלשון המקרא, אין כוחה אז ככוחה עתה. נתק הזמן הוליד נתק בשימושים ושינה את הסטאטוס התחבירי שלה. נבקש עתה לעיין בדרך התפתחות השימוש ב'הנה', כפי שהיא נראית לנו כעולה מפסוקי המקרא, ומסקנתו של עיון זה תוליך לקביעת מעמדה התחבירי.

5.1. מרבית פסוקי (ו)הנה' באים לאחר פועל ראייה. בדיקת פסוקים אלה מלמדת, שניתן להעמיד נוסחאות שימוש אחדות ולהציען בסדר יורד, היינו: נוסחה ארוכה, העוברת כמה שלבי התקצרות. נתעלם תחילה מן העובדה, שכל אחת מן הנוסחאות שנציע עשויה להתקיים גם ללא 'הנה', ונתייחס לעניין זה בהמשך. ואלו הנוסחאות:¹³

5.2 [א] 'וישא עיניו וירא והנה...'. כגון: '... ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על-הצאן עקדים נקדים וברדים' (בר' לא: י); '... וישא עיניו וירא והנה גמלים באים' (בר' כד: סג).

אין ענייננו כאן בשאלה הסמנטית של משמע 'נשיאת העיניים', המופיע לרב בהקשרים של ראייה מרחוק, אך הדוגמה מבר' לא: י ומעט דוגמות אחרות עשויות לערער רושם זה. מכל מקום, הפועל 'נשא' + משלים, מקדים גם פעלים משרות סמנטיים אחרים, כגון: 'וישא רגליו וילך'; 'וישא קולו (משלו) ויקרא (ו)יבך/ויאמר'. ואף בפעלים אלה מתקצרת הנוסחה ועומדת על הפועל העיקרי (וילך; ויקרא; ויבך; ויאמר).

5.3 באופן דומה עשויה הנוסחה הארוכה 'וישא עיניו וירא והנה...' להתקצר על-ידי הַשְׁלַת הפועל 'נשא' ומשלימו, וכך יותר ממנה רק [ב] 'וירא והנה...'. נסתפק בהבאת שתי דוגמות לנוסחה זאת, מני רבות: 'ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית' (ויק' יד: מד); 'וירא והנה באר בשדה' (בר' כט: ב). אולם, הנוסחה הארוכה שלנו עשויה להתקצר גם על-ידי הַשְׁלַת הפועל העיקרי — 'וירא' — ולהתקיים כך: [ב] 'וישא עיניו והנה...'. מתאימה לנוסחה הנדירה הזאת הדוגמה הבאה: 'וישאו בני-ישראל את-עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם' (שמ' יד: י).

5.4. למותר לציין, כי בגדר פועל-ראייה ייחשב גם 'ויחלם', כגון: 'ויישן ויחלם שנית

13 ברישום הנוסחאות יבוא פועל-הראייה בצורה 'ויקטל', וברור, שזו מייצגת את כלל ההופעות של הפועל, בזמנים אחרים, בגופים אחרים ואף ללא וי' ההיפוך.

והנה שבע שבלים עלות... (בר' מא:ה). וְדוֹק! בצד 'ויחלם והנה...' נמצא את הנוסחה השלמה, המכילה פועל-ראייה מפורש, כך: 'ואשא עיני וארא בחלום והנה...' (בר' לא: י; וראה לעיל, סע' 5.2). נוסחה זו מתקצרת בשני שלבים: בשלב א' מתקבלת הנוסחה: 'וארא בחלמי והנה', ולאחר השללת פועל-הראייה מתקבלת בשלב ב' הנוסחה: 'בחלמי והנה...'. והשווה את שתי הנוסחות בדוגמות הבאות: 'וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת...' (בר' מא:כב) — נוסחה מקוצרת שלב א'; כנגד הנוסחה המקוצרת שלב ב': 'בחלמי והנה-גפן לפני' (בר' מ:ט), וכיוצא בזה 'בחלומי והנה שלשה סלי חזי על-ראשי' (שם, טז).

5.5. ראינו עד כה נשילה אפשרית של אחד ממרכיביה של הנוסחה הארוכה — או 'נשא עיני' או 'וירא'. בטרם נדון בשלב האליפטיות הבא, המשיל את שני המרכיבים כאחד, ומעמיד את הנוסחה [ג]...' (ו)הנה...', נשווה לנוסחות (א) (וב) נוסחות מקבילות, חסרות 'והנה':

- (א) כנגד 'וישא עיני וירא והנה גמלים באים' (בר' כד:סג) נעמיד את 'וישא עיני וירא את-בנימין אחיו בן-אמו' (בר' מג:כט). וכיוצא בזה:
 (ב) כנגד 'וראיתי והנה-עליהם גדים...' (יח' לו:ח) נעמיד את 'וירא-שם יהודה בת-איש כנעני...' (בר' לח:ב).

עיון בדוגמות אלה, וברכות מאוד כיוצא בהן, מלמד, כי משלימו של פועל-הראייה עשוי להיות איבר או פסוק. בהיותו איבר — מנועה 'והנה' מלבוא לפניו ('וירא את-בנימין אחיו'; 'וירא... בת-איש כנעני'; אך לא: *'וירא והנה בנימין אחיו'; *'וירא והנה בת-איש כנעני'). הופעת פסוק-זיקה מועצם במקום האיבר המשלים לא תאפשר עדיין שימוש ב'והנה'. כך למשל: 'כי ראיתי את כל-אשר לבן עשה לך' (בר' לא:יב); ומנוע: *'כי ראיתי והנה כל-אשר לבן עשה לך'. לעומת זאת, השלמת פועל-הראייה על-ידי פסוק-תוכן תאפשר את כניסת 'והנה' לפני פסוק-התוכן.¹⁴ כך למשל בדוגמות שלעיל: '...וירא והנה גמלים באים'; 'וראיתי והנה-עליהם גדים'. נמצאנו

למדים, כי 'והנה' היא מלה המזמינה פסוק-תוכן מושאי. כאן המקום להדגיש, כי לכשייראה לנו, כאילו 'והנה' קודמת לאיבר, המשלים פועל-ראייה, אזי אין זה איבר, אלא פסוק חד-איברי, המביע אקסיסטנציאליות (וראה סעיפים 4.1–4.2 לעיל). כך למשל: 'ואשא את-עיני וארא והנה ארבע קרנות' (זכ' ב:א) (= '...וארא כי [יש]

ארבע קרנות'). על-כן, לו נזדמן לנו במקרא 'וירא והנה בנימין אחיו', לא היה משפט זה זהה בניתוחו התחבירי למשפט שמצאנו: '...וירא את-בנימין אחיו' (בר' מג:כט). והשווה את הניתוחים הבאים: 'וירא את-בנימין אחיו' — משפט פשוט / 'וירא ^{פסוק-תוכן מושאי} אחיו' (= 'וירא כי בנימין אחיו [נמצא, קיים])' — משפט מורכב.

פעמים, שהבדלי המבנה שבין שני המשפטים — המורכב והפשוט — גורמים רק להבדל-מה במשמעותם, כמודגם לעיל. אך פעמים, שהבדלי המבנה יציינו הבדל

14 לטיבו של פסוק-התוכן ראה חיבורנו: פסוקי התוכן — טיבם ומבניהם, ירושלים תשמ"ד.

מהותי במשמעות. שכן, במשפט המורכב עשוי פסוק-התוכן המושאי להיתפש לא כחד-איברי, אלא כדו-איברי, ואז יהיה מובן המשפט: 'וירא והנה (=כי) בנימין [הוא] אחיו, ואכמ"ל.

נשוב עתה לקביעתנו, כי 'והנה' היא מלה המזמינה פסוק-תוכן מושאי. ודוק: לא אמרנו, כי אי-אפשר לו לפסוק-תוכן מושאי שיבוא בלא 'והנה' לפניו; אבל אמרנו, כי בבוא 'והנה' נדע, כי אחריה פסוק-תוכן מושאי. כך למשל: 'וירא באר בשדה' יכול להינתח 'וירא באר בשדה', אך בתוספת 'והנה' (כפי שאמנם בא בכתוב) יהיה הניתוח כך: 'וירא והנה באר בשדה' (בר' כט: ב).

נו+נש פסוק-תוכן מושאי

5.6. בדיקת שימושי הפועל 'ראה' במקרא מלמדת, שכאשר הוא מושלם על-ידי איבר — הוראתו כ'הסתכל ב...'; וכשהוא מושלם על-ידי פסוק-תוכן, הוראתו עשויה להתפרש כ'הבחין (בכך ש)...', והבחנה זו אין מן ההכרח שתיעשה בעין. אמור מעתה: כיוון ש'והנה' פותחת פסוק-תוכן מושאי, הריהי עשויה גם להביאנו לדיוק בהבנת הפועל 'ראה'. כך למשל: 'וראה הכהן את-הבשר החי וטמאו' (ויק' יג: טו). כאן 'ראה' איבר מושאי

= 'הסתכל ב...'. אך לא כך הוא בפסוק הבא: 'ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית' פסוק-תוכן מושאי

(ויק' יד: מד). כאן 'ראה' = 'הבחין בכך ש...'. ומעניינת במיוחד הדוגמה הבאה: 'וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן' (ויק' יג: יז). הפועל 'ראה' בא אמנם פעם אחת מושא פסוק-תוכן מושאי

בפסוק זה, אך הוא מנוצל ניצול כפול. לראשונה — בהשלמת איבר מושאי ('וראהו'), והוראת 'וראהו הכהן' היא: 'הכהן יסתכל בנגע'; ובשנית — הוא נושל לפני 'והנה', ומשמע 'וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן' הוא: 'הכהן יבחין בכך שהנגע הפך לבן'. כיוצא בזה גם בדוגמה הבאה: 'וראה הכהן את-הנגע ביום השביעי והנה לא-פשה הנתק...'. מושא פסוק-תוכן מושאי

(ויק' יג: לב). מעניין להשוות את הפסוק האחרון לפסוק הבא: 'וראה את-הנגע ביום מושא

השביעי כי-פשה הנגע בבגד...' (ויק' יג: נא). ההשוואה מלמדת, כי במקביל ל'והנה' פסוק-תוכן מושאי

בפסוק הראשון, באה בפסוק השני 'כי'. 'כי' — מלת פתיחה אופיינית היא לפסוקי-תוכן, וכזה הוא אם-כן גם מעמדה של 'והנה'.

5.7. חשוב ליתן את הדעת לעובדה, שהנוסחה 'וירא והנה + פסוק-תוכן מושאי' עשויה להשתנות בשל 'גלגול מקדים' של נושא של פסוק-התוכן. בגלגול זה מוצא הנושא מתוך פסוק-התוכן, ומוצב לפני 'והנה'. כך למשל: 'כי ראינו את-הארץ והנה טובה מאד' (שופ' יח: ט). משפט זה אינו אלא גלגולו של המשפט 'כי ראינו והנה הארץ טובה מאד'. כיוצא בזה בדוגמות הבאות: 'וירא אלהים את-כל-אשר עשה נושא פסוק-תוכן מושאי

והנה טוב מאד' (בר' א: לא); 'ראיתי את-הארץ והנה-תהו ובהו' (יר' ד: כג); 'ראיתי את-העם הזה והנה עסק-שה-ערף הוא' (שמ' לב: ט; דב' ט: יג). בדוגמות הללו, ובאחרות כיוצא בהן, אין מעמדה של 'והנה' שונה ממה שקבענו: היא פותחת

פסוק-תוכן מושאי, המשלים את פועל הראייה. רק לכאורה מושלם פועל הראייה על-ידי איבר, הבא לפני 'והנה', אולם אין זה אלא נושאו של פסוק-התוכן. נמצא, אפוא, שבעקרון אין הנוסחה 'וירא והנה' + פסוק-תוכן מושאי' נפגמת. יושם אל לב, שאף לעניין זה דין 'והנה' כדין 'כי', והשווה לגלגולים המקדימים שבפסוקי 'והנה' הנ"ל, את הגלגול המקדים שבפסוק 'כי' שלהלן: 'ויראו המצרים את-האשה כי-יפה הוא מאד' (בר' יב:יד). משפט זה אינו אלא גלגולו של המשפט 'ויראו המצרים כי האשה (=חלק ייחוד נושאי) — יפה היא מאד'.

פסוק-תוכן מושאי

5.8. עתה נגיע אל שלב האליפטיות הבא שבנוסחה. בשלב זה נושל פועל הראייה מן הצירוף 'וירא והנה', ונותרת הנוסחה [ג] 'והנה...' / 'הנה...', כשהוי"ו אינה אלא וי"ו חיבור, הבאה רק כש'והנה' והפסוק הצמוד אליה נזקקים לאיחוי עם המשפט שלפניהם.

כדרכו של תהליך האליפסיס, המעמיס על חלק-הצירוף שנותר את משמעו של הצירוף השלם טרם הנשילה, ספגה לתוכה 'והנה' את המשמע של 'וירא והנה'. אמור מעתה:

(1) משמעה של 'והנה' — כמשמעות השורש 'ראה'. ואכן, כך הורגש משמע המלה על-ידי אלה שתרגמוה באמצעות 'behold!' (וכיוצא בזה בשפות אחרות), ועל-ידי מי שהגדירה כמלה המפנה תשומת לב, אלא שתחושה זו לא לוותה בהסבר כלשהו, כפי שהצגנו כאן.

(2) משהעמיסה 'והנה' על עצמה את המשמע של 'וירא והנה', הריהי עומדת כמזמינה פסוק-תוכן מושאי כמשלים. אך השלמה פסוקית מתבקשת על-ידי משפט הטעון השלמה (כמו 'וירא...'). על כורחנו יוגדר אפוא מעמדה התחבירי של 'והנה' כמשפט חד-איברי. בתחביר סינכרוני רואים משפט חד-איברי כעומד לעצמו, וממילא אין מקום לךָּר על השלמתו המוצרכת. אך להבנת הטקסט המקראי חשוב ביותר שנושווה לנגד עינינו את הכללים הבאים:

5.9. [א] יש לראות את מה שבא אחרי 'והנה' כמשפט, וכשהוא נדמה לנו כאיבר, יש להתייחס אליו כאל משפט חד-איברי. כך בדוגמות שהובאו לעיל 'הנה אליהו' (מל"א יח:ח, יא); 'הנה אשתך' (בר' יב:יט); וכך גם בנוסחת היקיצה מחלום, כגון 'וייקץ פרעה והנה חלום' (בר' מא:ז); וכיוצא בזה 'ויקץ שלמה והנה חלום' (מל"א ג:טו).

5.10. [ב] יש לראות את היחס הלוגי שבין 'והנה' לבין המשפט שאחריו, כיחס הלוגי שבין פועל-ראייה לבין פסוק-תוכן מושאי המשלים אותו.

5.11. [ג] יש לקשור את 'והנה' אל המשפט שקדם לו, ולמצוא בו את נושאו של פועל הראייה שנספג ב'והנה', כגון: 'וישב ראובן אל-הבור והנה [=ראובן הבחין בכך ש] אין-יוסף בבור' (בר' לז:כט). כיוצא בזה: 'ויבאו [שאלו ונערו; בשבעים — ויבא] שם הגבעתה והנה [=שאלו הבחין בכך ש] חבל-נבאים לקראתו' (שמ"א י:י).

5.12. [ד] יש לראות ב'הנה' (חסרת וי"ו החיבור) ספיגה של פועל-ראייה בציווי (רָאָה!), המכוון אל דמות, שפסוק-התוכן נמסר לה כדיבור ישיר. כגון: ויגדרו לו (=לשאל) לאמר: הנה דוד במדבר עין גדי' (שמ"א כד:א); 'ותאמר [נעמי לרות]: הנה שבה יבמתך אל-עמה ואל-אלהיה... (רות א:טו). יושם אל לב, כי בדוגמות אלו ובכיוצא בהן חל המעבר מפעלי-ראייה המושלמים על-ידי פסוק-והנה' אל פעלי-אמירה המושלמים על-ידי דיבור ישיר, הפותח ב'הנה'. להבנת מעבר זה, יש ליתן את הדעת לעובדה, שבפתיחת דיבור ישיר במקרא תימצא גם 'רָאָה!', השקולה כנגד 'הנה!', כגון 'ויאמר פרעה אל-יוסף: ראה נתתי אתך על כל-ארץ מצרים' (בר' מא:מא). למעשה, יש במבנה זה דיבור ישיר בתוך דיבור ישיר, כך: 'ויאמר...: ראה!: נתתי...'. רק בשל ספיגתה של 'רָאָה!' בתוך 'הנה' בפסוקים כמו 'ותאמר: הנה! דיבור ישיר'.

דיבור ישיר
שבה יבמתך... (רות א:טו), נמצאו פסוקי 'והנה' הפותחים דיבור ישיר משלימים פעלי-אמירה. וייאמר עוד, כי אפשר שחילופים בין השתיים — 'רָאָה!' / 'הנה!' — בדיבור ישיר באים מתוך מניעים של גיוון סגנוני. כך למשל: '...ויאמר ה' אלי: הנה נתתי דברי בפין. ראה הפקדתוך היום הזה על-הגוים... (יר' א:ט-י).

5.13. גם בתחום פסוקי-האמירה נמצא את מה שראינו בתחום פסוקי-הראייה, באשר לחילופי 'הנה' / 'כי', שכן שתיהן פותחות פסוקי-תוכן.¹⁵ כך למשל: '...ותגע לרגליו ותאמר כי חתן-דמים אתה לי' (שמ' ד:כה); '...הלא-אתה... נשבעת לאמתך לאמר כי-שלמה בנך ימלך אחרי... (מל"א א:יג); 'ויאמר לו פרעה כי מה-אתה חסר עמי... (מל"א יא:כב).

5.14. [ה] מעמדה של (ו)הנה' כפותחת פסוק-תוכן הכשיר אותה לשמש כספן לגבולותיו של פסוק-התוכן, ובכך היא תורמת להבנת המבנה התחבירי והמשמע של פסוקי מקרא רבים. נעיין נא בקטע הבא (המספרים ששולבו בו בסוגריים ישרתו את הדין בקטע): 'ויאמר דוד לשאול: "א1) למה תשמע את-דברי אדם לאמר: <<(2) הנה דוד מבקש רעתך >>? (ב1) הנה היום הזה ראו עיניך את אשר-נתנך ה' היום בידי." (שמ"א כד:ט-י). שתי אמירות כאן: (1) אמירת דוד לשאול, שהיא בת שני חלקים, המופרדים זה מזה על-ידי שתילת פסוק-אמירה (2), שהוא אמירת "אדם", היינו: השמועה המהלכת. פסוק-אמירה (2) פותח ב'הנה' ('הנה דוד מבקש רעתך'), לאחר פועל-אמירה 'לאמר'. חלקו הראשון של פסוק-האמירה הראשון — (א1) — אינו נזקק ל'הנה', כיוון שמלת השאלה 'למה' היא ממאפייני הדיבור הישיר. חלקו

15 לא צדק, אפוא, ש' אש, בשללו את האפשרות לראות ב'כי' מלת פתיחה לדיבור ישיר. במאמרו 'על מלות-פתיחה לפני דיבור ישיר בעברית', לשוננו כב (תשי"ח), עמ' 48-52, התפלמס אש עם מודקדים ומילונאים, שהעלו שימוש זה וייחסוהו לכתובים רבים. בפולמוסו עמם "מנפה" אש את רשימת הכתובים על-ידי ייחוס הוראות אחרות שונות לכי', העולות מן ההקשר. כך הוא מציע לחלק מן הדוגמות (ובחן אלו שהובאו למעלה) הוראת 'אכן, הן, הנה' (שם, אמצע עמ' 51). אך כיוון שגם 'הנה' משמשת בפתיחת דיבור ישיר, הרי פמקום ש'כי' באה בהוראתה, סביר לראות ב'כי', כמו בתחליפה 'הנה', מלת פתיחה לדיבור ישיר.

השני של פסוק-אמירה זה — (ב1) — נזקק ל'הנה', ובכך מצוין הגבול בין אמירה (2) לבין אמירה (1). הווי אומר: אלמלא הופיעה 'הנה' לפני 'היום הזה ראו עיניך...', היה הקורא עלול להתבלבל, וברצף הקריאה אפשר שהיה רואה חלק זה (ב1) של אמירת דוד לשאול — לפחות בתחילת קריאתו אותו — כאילו הוא המשך אמירת ה'אדם' (2).

דוגמה נוספת: 'וראיתם והנה אם-יצאו בנות-שילו לחול במחלות ויצאתם מן-הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו...' (שופ' כא: כא). כידוע, עשויה 'אם' לבוא בעברית המקראית לא רק בפתיחת רישא של משפט תנאי (וזהו שימושה העיקרי), אלא אף בפתיחת שאלה עקיפה, כתחליף לה"א השאלה. בתפקיד זה מוצאים את 'אם' גם בפתיחת פסוק-תוכן מושאי, המשלים פועל-ראייה. כך למשל: 'שאלונא וראו אם-ילד זכר' (יר' ל:ו); 'כיוצא בזה: 'הביטו וראו אם-יש מאוב כמכאבי...' (איכה א:יב). הופעת (ו)הנה' לפני 'אם' מונעת מלכתחילה את הקורא מלהבין כך את שופ' כא: כא, ובקראו 'וראיתם והנה אם...' מצפה הוא מייד למשפט תנאי בעל רישא וסיפא, שבשלמותו מהווה את פסוק-התוכן, המשלים את 'וראיתם'.¹⁶ לא כאן המקום לדון במשפטי תנאי המביעים זמן, כבפסוקנו.

5.15. [ו] לעיל הצבענו על פועל-ראייה בציווי (ךָאָה!), שנספג ב'הנה', בפתחה דיבור ישיר. הוראת כָּאָה! 'מכוונת אז לאותה דמות בטקסט, שהדיבור הישיר נמסר לה. אך יש והכותב משתף את הקורא בחוויה שהטקסט מציג, ואז הוראת הציווי כָּאָה!', הספוגה ב'הנה', מופנית אליו. כך למשל: במל"א א: יז—כא מובאים דברי בת-שבע לדוד, המסתיימים במלים: 'והייתי אני ובני שלמה חטאים'. אחר-כך מְפַנֵּה הַמְסַפֵּר את תשומת לבו של הקורא לשינוי בתמונה, באמרו: 'והנה עודנה מדברת עם-המלך ונתן הנביא בא' (שם, כב). ודוק, ההקשר מלמד, שלא ניתן לתלות ב'הנה' כאן הוראת כָּאָה! המופנית לדמות מן הדמויות שבסיפור. שכן, המלך ובת-שבע, הנמצאים יחד, אינם מבחינים בכואו של נתן. וההמשך יוכיח: 'ויגידו למלך לאמר: הנה! נתן הנביא!' (שם, כג). רק כאן מכוונת 'הנה' למלך, ואילו 'והנה' שבפס' כב מכוונת לקורא. ודומה, שבסיפור אירועים, שאינו מובא כדיבור ישיר, ניתן לחוש בדיפרנציאציה שבין שתי נוסחאות: בנוסחה 'והנה פלוני פועל / פעול' — היינו: כש'והנה' פותחת את המבע, והנשוא במבע הוא בינוני — מכוונת 'והנה' לקורא.¹⁷

16 והשווה לחיין שיוצרת 'הנה' בין פועל-הראייה לבין משפט התנאי הפותח ב'אם', את החיין הנוצר עלידי 'יאמר ה' ביש' א:יח: 'לכרנא ונוכחה יאמר ה' אם-יהיו חטאיכם כשנים — כשלג לבינו...'. בשני המקרים מונע החיין את האפשרות לטעות ולראות ברישא של התנאי (או הויתור) את המשלים של פועל-הראייה.

17 דוק, במקום שתמצא נוסחה זו ואין 'הנה' מכוונת בה אל הקורא, אלא אל נושאו של הבינוני, בדוק, אם אכן סיפור אירועים לפניך, או שמא התחלה מחודשת של דיבור ישיר לפניך. כך למשל, בנוסחה מקבילה למל"א א: כב, שהוזכרה לעיל, תמצא שם בפסוק יד: 'הנה! עודך מדברת שם עם-המלך ואני אבוא אחריו...' אין ספק, שבפסוק זה 'הנה' = 'כָּאָה!' והיא מכוונת לבת-שבע ולא לקורא. אך פסוק זה הוא חלק מדיבור ישיר של נתן אל בת-שבע, המתחיל בפסוק יא: 'יאמר נתן אל-בת-שבע אם-שלמה לאמר'. כיוון שבפסוק יג מובלע בתוך הדיבור הישיר של נתן אל

כנגד נוסחה זו עומדת הנוסחה: 'ויפעל פלוני והנה', שבה מכוונת 'הנה' אל 'פלוני', שהוא נושאו של 'ויפעל'.

6. דברי סיום

בסיום דברינו רואים אנו לנכון לך ללות לתועלת המעיין כמה משפטים נכוחים בסוגיית 'הנה' מתוך הספר 'מעשה אָפֶד', שהוזכר בראשית דברינו. וזה לשונו:¹⁸

...כי אלה המלות [=ה'הָה' ו'הָן'] מורות על מה שירמוז אליו במאמר לבד, ...לפי שהוא ענין מחשבי לבד, ואין מה שירור עליו נמצא חוץ לנפש. ואמנם שמלת 'הנה' תורה על הרמיזה השכלית... הוא מבואר מהכתוב 'הנה אנכי שלַח לכם את אליהו הנביא' (מלאכי ג: כג), כאילו הכונה בו: 'ראה זה כי אנכי שולח וכו'...' וכן כל 'הנה' שהוא התחלת דברים. ...וכבר היה בכח המלה הזאת מצד הרמיזה הזאת לבאר הרבוב המסופק בו, אם הוא מורכב הרכבת באור ותנאי [הכוונה ללוואי מצמצם, כחלק מסינטגמה] או הרכבת הגדה [הכוונה לפסוק־תוכן], ולהסיר הספק ממנו. והמשל: כי אמר 'ראובן הולך' [= 'איש הולך'. 'ראובן' מציין שם־עצם בלתי־מיוחד!] הנה הספק בו, אם הרצון בו (ההגדה [=משפט], והוא שראובן הוא הולך, או הרצון בו)¹⁹ התנאי [=סינטגמה של לוואי מצמצם], והוא כאילו יאמר 'ראובן ההולך' [= 'איש ההולך'], ולא יהיה שם משפט. וכשתחבר אל זה מלת 'הָה', ותאמר: 'הנה ראובן הולך' [היינו: '...והנה איש הולך'], הנה זה מבואר שהוא הגדה... אבל על כל פנים מלת 'הנה' תחייב, שיהיה שם משפט איזה שיהיה.

בהבאת דברים אלו מבקשים אנו להכיר תודה ל'אפודי'. משבאנו לחקור את שימושיה של 'הנה' במקרא, וחזרנו אחר עניינים שנכתבו בעניינה בזמן מן הזמנים, וראינו כיצד הכבידו את עניינה וסיבכו את שימושיה, כמעט חלשה דעתנו כאלהו בשעתו, ופעמים הרבה שאלנו את נפשנו לחדול, ואמרנו: רב! כי לא טובים אנחנו מקודמינו. וכשנטלנו את 'מעשה אָפֶד', ונָפַט בו, והנה בו "עוגת רָפָּים" בסוגיית 'הנה'. ואף כי רב ממנו הדרך שעשינו, מן הראוי שנוכיר, כי הלכנו את הדרך בכוח האכילה ההיא.

ועוד נאמר: העיון הקצר שהבאנו מ'מעשה אפד' לא ללמד על עצמו בלבד יצא, אלא על השיטה בכללה. בן זמננו, המבקש לעסוק בתחביר המקראי, לא יוכל לעשות זאת מזווית הראייה של העברית החדשה, כפי שהראינו בכמה נקודות במחקר זה. עליו להתקין לו "עדות" מקראיות, ולעתים הן מזומנות לו ב"מחסנים" של מדקדקי ימי־הביניים.

בת־שבע דיבור ישיר שעתידיה בת־שבע לומר לדוד — ואמרת אליו הלא־אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כִּי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי [כאן הובלע דיבור ישיר אחר, של דוד אל בת־שבע] ומדוע מלך אדניהו? — נאלץ נתן בפסוק יד להפנות את תשומת־לב בת־שבע לפתיחה המחורשת של הדיבור הישיר אליה, והוא עושה זאת באמצעות 'הנה'.

18 ראה הערה 8.

19 ההשלמה (בסוגריים העגולים) מובאת על־ידי המהדירים (יעקב הכהן וי"ט פריעדלענדרער) בעמ' 38 של החלק הלוועזי, והיא מושחתת על כתב־היד אוקספורד—פריס וסנגר.